

टाइमलाइन आणि... इतिहासाचे स्रोत

४

प्रकरण

इतिहास म्हणजे "वर्तमान आणि भूतकाळातील... आजच्या समाजातील आणि कालच्या समाजातील... एक अंतहीन संवाद आहे."

केवळ भूतकाळाच्या प्रकाशातच आपण वर्तमान पूर्णपणे समजून घेऊ शकतो.

— ई. एच. कार

राष्ट्रीय संग्रहालय, नवी दिल्ली. अशा संग्रहालयांमध्ये भूतकाळातील वस्तू जसे की पुतळे, नाणी आणि दागिने जतन केले जातात, ज्यामुळे आपल्याला आपला इतिहास समजण्यास मदत होते.

मोठा प्रश्न

१. आपण ऐतिहासिक कसे मोजतो
वेळ?

२. वेगवेगळे स्रोत आपल्याला इतिहास समजून घेण्यास
कशी मदत करू शकतात?

३. आदिम लोक कसे जगत होते?

५९

आपल्याला भूतकाळाबद्दल कसे कळेल?

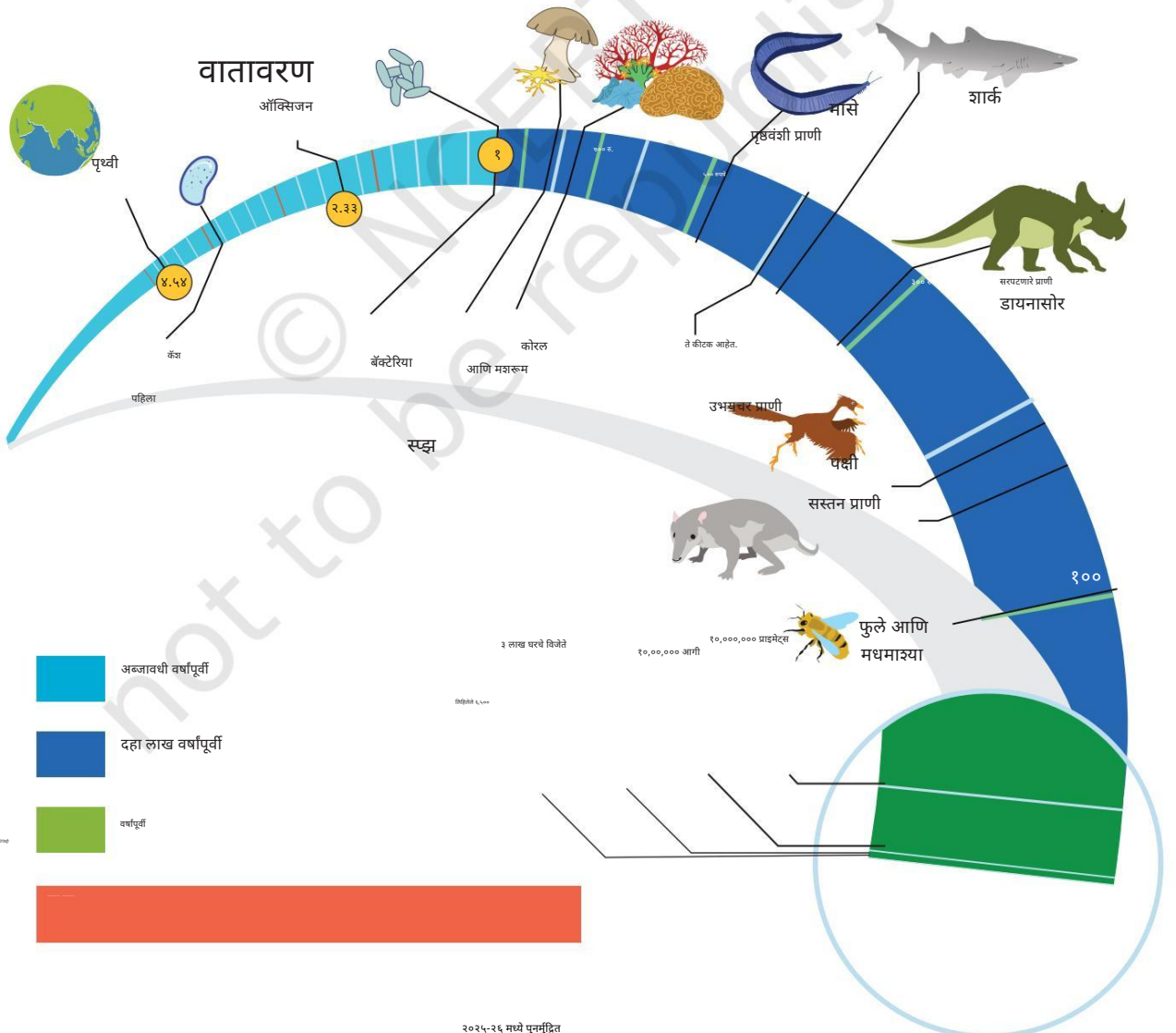
मला वाटतं चाओक्चन

तुम्हाला आठवणारी सर्वात जुनी आठवण कोणती? त्यावेळी तुमचे वय किती होते ते तुम्हाला आठवते का? ती आठवण तुमच्या भूतकाळाचा एक भाग आहे, कदाचित पाच किंवा सहा वर्षांपूर्वीची.

भूतकाळ समजून घेतल्याने आपल्याला वर्तमान जग कसे समजण्यास मदत होते असे तुम्हाला वाटते?

इतिहास: माणसाचा
भूतकाळ
अभ्यास करा.

विज्ञानात तुम्हाला आढळेल की पृथ्वीचा इतिहास खूप, खूप जुना आहे, ज्याचा आपण मानव फक्त एक छोटासा भाग व्यापतो - सर्वात अलीकडील.

बरेच लोक जगाच्या इतिहासाचा अभ्यास करतात. त्यापैकी काहींना पृथ्वीच्या पृष्ठभागाखाली सोडलेले रहस्य उलगडण्यासाठी आणि त्याच्या भूतकाळाबद्दल जाणून घेण्यासाठी प्रशिक्षण दिले जाते.

आम्हाला मदत केली जाते - आणि आमच्या भूतकाळाबद्दल देखील.

आकृती ४.२.१: भूगर्भशास्त्रज्ञ

आकृती ४.२.२: जीवाश्मशास्त्रज्ञ आकृती ४.२.३: मानववंशशास्त्रज्ञ आकृती ४.२.४: पुरातत्वशास्त्रज्ञ

या चार चित्रांचे आणि त्यांच्याशी संबंधित क्रियाकलापांचे निरीक्षण करा.

वर डावीकडून:

भूगर्भशास्त्रज्ञ (आकृती ४.२.१) पृथ्वीच्या भौतिक वैशिष्ट्यांचा अभ्यास करतात, जसे की माती, खडक, पर्वत, टेकड्या, नद्या, समुद्र, महासागर आणि पृथ्वीच्या इतर तत्सम भाग.

जीवाश्मशास्त्रज्ञ (आकृती ४.२.२) लाखो वर्षांपूर्वीच्या वनस्पती, प्राणी आणि मानवांच्या जीवाश्म अवशेषांचा अभ्यास करतात .

मानववंशशास्त्रज्ञ (आकृती ४.२.३) प्राचीन काळापासून ते आजपर्यंत मानवी समाज आणि संस्कृतीचा अभ्यास करतात.

पुरातत्वशास्त्रज्ञ (आकृती ४.२.४) लोक, वनस्पती आणि प्राण्यांनी सोडलेले अवशेष, जसे की अवजारे, भांडी, मणी, मूर्ती, खेळणी, प्राणी आणि मानवी हाडे आणि दात, जळालेली पिके, घरांचे भाग किंवा विटा खोदून भूतकाळाचा अभ्यास करतात.

इतिहासात काळ कसा मोजला जातो?

प्रत्येक समाज आणि संस्कृतीची वेळ मोजण्याची स्वतःची पद्धत असते. एखाद्या महत्त्वाच्या व्यक्तीचा जन्म किंवा शासकाच्या कारकिर्दीची सुरुवात यासारख्या महत्त्वाच्या घटना अनेकदा नवीन युगाची सुरुवात दर्शवतात. सध्याचा ग्रेगोरियन.

जीवाश्म:

वनस्पती किंवा प्राण्यांच्या पावलांचे ठसे किंवा भाग माती किंवा दगडाचा थरात संरक्षित होणे

जा.

युग: हे सुकिया आहे.
वेळ
वेळ.

ग्रेगोरियन
कॅलेंडर: आता
जगभरात वापरले जाणारे
कॅलेंडर; यापैकी १२
३६५ महिने जोडले
दिवस हो, आणि दर चार वर्षांनी
एक झेप
त्यात अ.
पण शतक वर्षे -
उदाहरणार्थ, १८००, १९००,
२००० — ४०० पटीत
जर ते लीप वर्ष असेल; तर तिघांच्या बाबतीतही
असेच असते.

शताब्दी वर्षांचे
वर, फक्त २०००
सेंटोवे हे लीप वर्ष आहे.

शुभ: अनुकूलता किंवा सौभाग्य
आणण्यासाठी; जसे की,
'एक शुभ सुरुवात'.

जगभरात कॅलेंडर सामान्यतः वापरले जातात; शेजारी शेजारी, हिंदू,
मुस्लिम, ज्यू, चिनी कॅलेंडरचा वापर सण आणि इतर शुभ तारखांची गणना करण्यासाठी केला जातो.

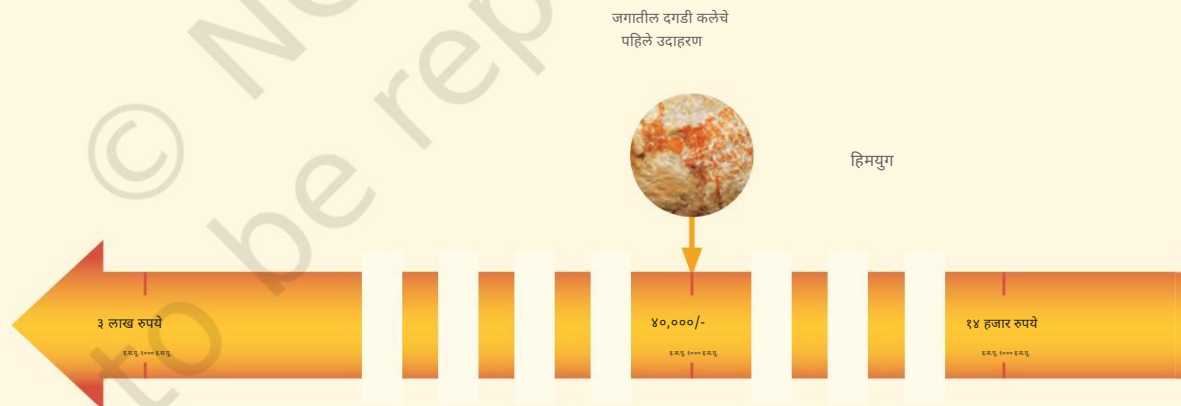
कार्यक्रम.

पश्चिमेकडे, येशू ख्रिस्ताच्या जन्माचे पारंपारिक वर्ष हे या कॅलेंडरचा प्रारंभ बिंदू मानले जाते. या बिंदूपासून पुढे वर्षे मोजली
जातात आणि पूर्वी 'एडी' (येशूच्या जन्मानंतरच्या वर्षासाठी लॅटिन वाक्यांशाचे संक्षिप्त रूप) असे दर्शविले जात असे. तथापि,
आता जगभरात त्याला सामान्य युग किंवा सीई असे म्हणतात .

उदाहरणार्थ, १९४७ हे वर्ष, ज्या वर्षी भारताला स्वातंत्र्य मिळाले, ते १९४७ AD (कधीकधी १९४७ AD) किंवा १९४७ AD
असे लिहिले जाऊ शकते.

त्याचप्रमाणे, येशूच्या जन्माची पारंपारिक तारीख ख्रिस्ताच्या अनेक वर्षांपूर्वी मोजली जाते.

(किंवा ख्रिस्तापूर्वी) चिन्हांकित केले गेले. त्यांना आता सामान्य युगापूर्वी किंवा ईसापूर्व म्हणतात. उदाहरणार्थ, ५६० ईसापूर्व गातम
बुद्ध (ज्यांना आपण.

आकृती ४.३. ३००,००० ईसापूर्व काळातील काही महत्वाच्या घटनांची कालरेखा

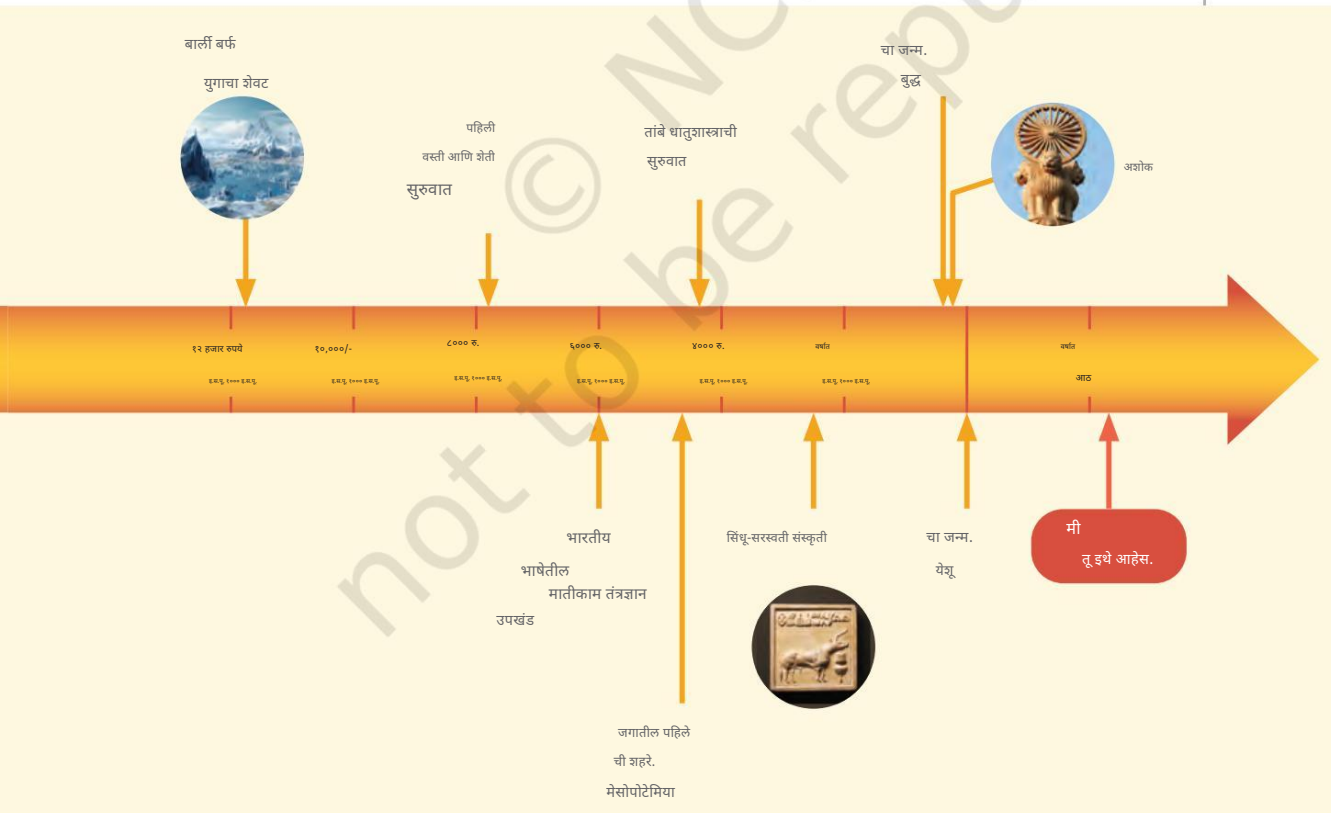
(अध्याय ७ मध्ये भेटूया). ते किती वर्षांपूर्वीचे होते ते तुम्ही मोजू शकता का?

चला अहवसन एक्सप्लोर करूया

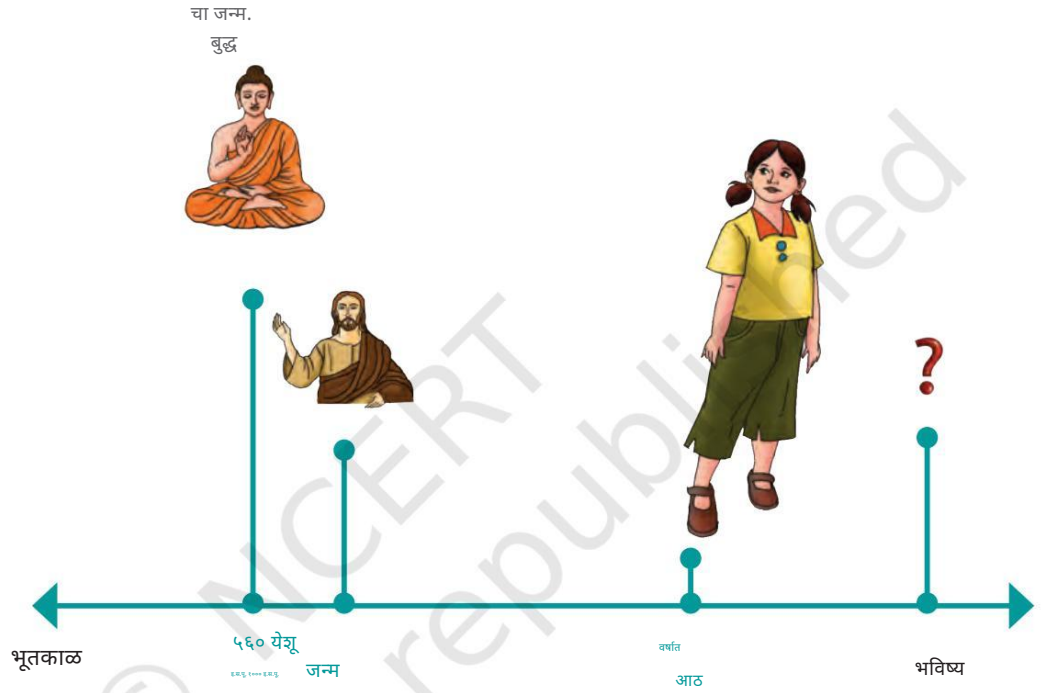
Æ अशा गणना सोप्या आहेत, परंतु शोधण्यायोग्य आहेत. ग्रेगोरियन कॅलेंडरमध्ये 'शून्य वर्ष' असे कोणतेही चुकीचे तथ्य नाही. १ वर्ष इ.स.पू. म्हणजे १ इ.स.पू... ते २ इ.स.पू. पर्यंत दरवर्षी एक साधी कालमर्यादा चिन्हांकित करा; तुम्हाला दिसेल की शून्य वर्ष नसल्यामुळे, त्या दोन तारखांमध्ये फक्त ३ वर्षे गेली आहेत.

म्हणून BCE तारीख आणि CE तारीख यांच्यातील वर्षांची संख्या मोजण्यासाठी, तुम्ही तेवढी बेरीज करा परंतु १ वजा करा — वरील प्रकरणात, $२ + २ - १ =$

Æ तुमच्या वर्गमित्रांसह काही उदाहरणांचा सराव करा. उदाहरणार्थ, बुद्धाबद्दलच्या प्रश्नाकडे परत जाण्यासाठी, समजा आपण आता २०२४ मध्ये आहोत, जेव्हा बुद्धांचा जन्म ५६० + २०२४ - १ = २,५८३ वर्षांपूर्वी झाला होता.

अशा घटना चिन्हांकित करण्यासाठी टाइमलाइन (पृष्ठ ६२ आणि ६३ वरील आकृती ४.३ पहा) हे एक सोयीस्कर साधन आहे, कारण ते विशिष्ट कालावधी व्यापणाऱ्या घटनांच्या तारखा आणि क्रम दर्शवते. ते मानवजातीच्या सुरुवातीपासून ते आजपर्यंत चालते, काही महत्वाच्या खुणा आहेत. लक्षात ठेवा की ठिपके असलेला भाग रिलीज कालावधी दर्शवितो; अन्यथा, ही टाइमआउट सुमारे ३ मीटर लांब असावी!

ऐतिहासिक घटना कोणत्या क्रमाने घडल्या हे समजून घेण्यास देखील वेळेची योजना मदत करते.

उदाहरणार्थ, तुम्ही तारीख पाहिली नाही तरी, आता तुम्हाला दिसेल की बुद्धांचा जन्म येशूच्या जन्मापूर्वी झाला होता.

चुकवू नका

एक वर्ष आणि एक दशक (दहा वर्षांचा कालावधी) सोबत, आपण बऱ्याचदा दीर्घ कालावधीचे वर्णन करण्यासाठी इतर शब्द वापरतो. इतिहासाबद्दल जाणून घेण्यासाठी यापैकी दोन शब्द पुरेसे आहेत.

सामान्यतः वापरले जाणारे.

१. शतक: १०० वर्षांचा कोणताही काळ. इतिहासात, १ इसवी सनापासून दर १०० वर्षांनी एक विशिष्ट शतक मोजले जाते.

उदाहरणार्थ, आपण आता २१ व्या शतकात आहोत, जे २००१ पासून चालते.

इ.स.पूर्व शतकाची गणना इ.स.पूर्व १ पासून सुरू होऊन मागे जाते.

आहे. उदाहरणार्थ, इ.स.पू. ३०० ते इ.स.पू. २०१ पर्यंत तिसऱ्या शतकात इ.स.पू.

समाविष्ट केले जाईल.

२. सहस्राब्दी: हा १००० वर्षांचा काळ आहे. इतिहासात १ इसवी सनापासून दर १००० वर्षांनी

विशिष्ट शतके मोजली जातात. उदाहरणार्थ, आपण आता तिसऱ्या सहस्राब्दी CE मध्ये आहोत, जे

ते २००१ मध्ये सुरू झाले आणि ३००० पर्यंत चालले.

शतकाप्रमाणे, BC सहस्राब्दी 1 BC पासून मागे मोजली जाते.

झाले आहे. तर पहिल्या सहस्राब्दीमध्ये १ ईसापूर्व ते १००० ईसापूर्व पर्यंतचा काळ समाविष्ट आहे.

होय.

पृष्ठ ६२ आणि ६३ वरील टाइमलाइनमध्ये (आकृती ४.३), तुम्ही ८ व्या सहस्राब्दी ईसापूर्वची सुरुवात दर्शवता.

तुम्ही हे करू शकता का? (टीप: इंग्रजीमध्ये 'मिलेनियम' चे अनेकवचन 'मिलेनियम' किंवा 'मिलेनिया' आहे; दोन्ही बरोबर आहेत.)

चला अहवसन एक्सप्लोर करूया

१९०० पासून चालू वर्षापर्यंतचा कालमर्यादा तयार करा आणि तुमच्या आजी-आजोबा, पालक, भावंडांना विचारां.

तुमच्या बहिणीची आणि तुमची स्वतःची जन्मतारीख निश्चित करा. तसेच २० व्या शतकाच्या सुरुवातीची आणि शेवटची वर्षे

कृपया बॉक्स तपासा.

चुकवू नका

तुम्हाला माहिती आहे का भारतात पारंपारिकपणे कॅलेंडर कसे बनवले जातात? अनेक भारतीय भौतिकशास्त्रात, हा वर्षाचा महिना असतो.

सूर्य आणि चंद्राच्या स्थितीवर अवलंबून आहे. पंगा हे एक टेबल बुक आहे जे प्रत्येक

महिन्याचे दिवस तसेच आनुषंगिक खगोलीय डेटा सूचीबद्ध करतो; उदाहरणार्थ, तो सूर्य आहे आणि

ते चंद्रग्रहण, सूर्योदय आणि सूर्यास्ताच्या वेळेसारख्या घटनांचे अचूक भाकित करतात. अजूनही भारतात

मोठ्या प्रमाणात वापरल्या जाणाऱ्या पंचांगांवरून वर्ष, सणांची तारीख आणि वेळ आणि अनेक हवामान अंदाज देखील मिळतात.

इतिहासाचे स्रोत:

शंकू हा भूतकाळातील आहे.

ज्या ठिकाणांमधून, व्यक्तीकडून, मजकुरातून

किंवा वस्तूंमधून घटना किंवा काळ गोळा केला

जातो.

इतिहासाचे स्रोत कोणते आहेत?

चला अहवसन एक्सप्लोर करूया

तुमच्या कुटुंबातील किमान तीन पिढ्यांबद्दल तुमच्या आई आणि वडिलांकडून माहिती गोळा करणे.

तुम्ही हे करू शकता का? पालक, आजी-आजोबा आणि पणजोबा यांच्यासह एक कुटुंबवृक्ष तयार करा.

त्यांची नावे, त्यांनी काय केले आणि त्यांचा जन्म कुठे झाला ते शोधा. तसेच ही माहिती कुठून मिळाली आहे?

तुम्हाला सापडलेले स्रोत लिहा.

नातेसंबंध	नाव	शिष्यवृत्ती	जन्मस्थान	माहितीचा स्रोत
आजी-आजोबा (वडील)				
आजी-आजोबा (आईचे)				
माजी काका-आयता (वडील)				
माजी काका-आयता (आईचे)				

तुमच्या कुटुंबाच्या भूतकाळाची माहिती तुम्हाला कशी मिळाली? तुम्ही तुमच्या पालकांच्या आणि नातेवाईकांच्या फोटो, डायरी, ओळखपत्र किंवा आठवणींवर अवलंबून होता का?

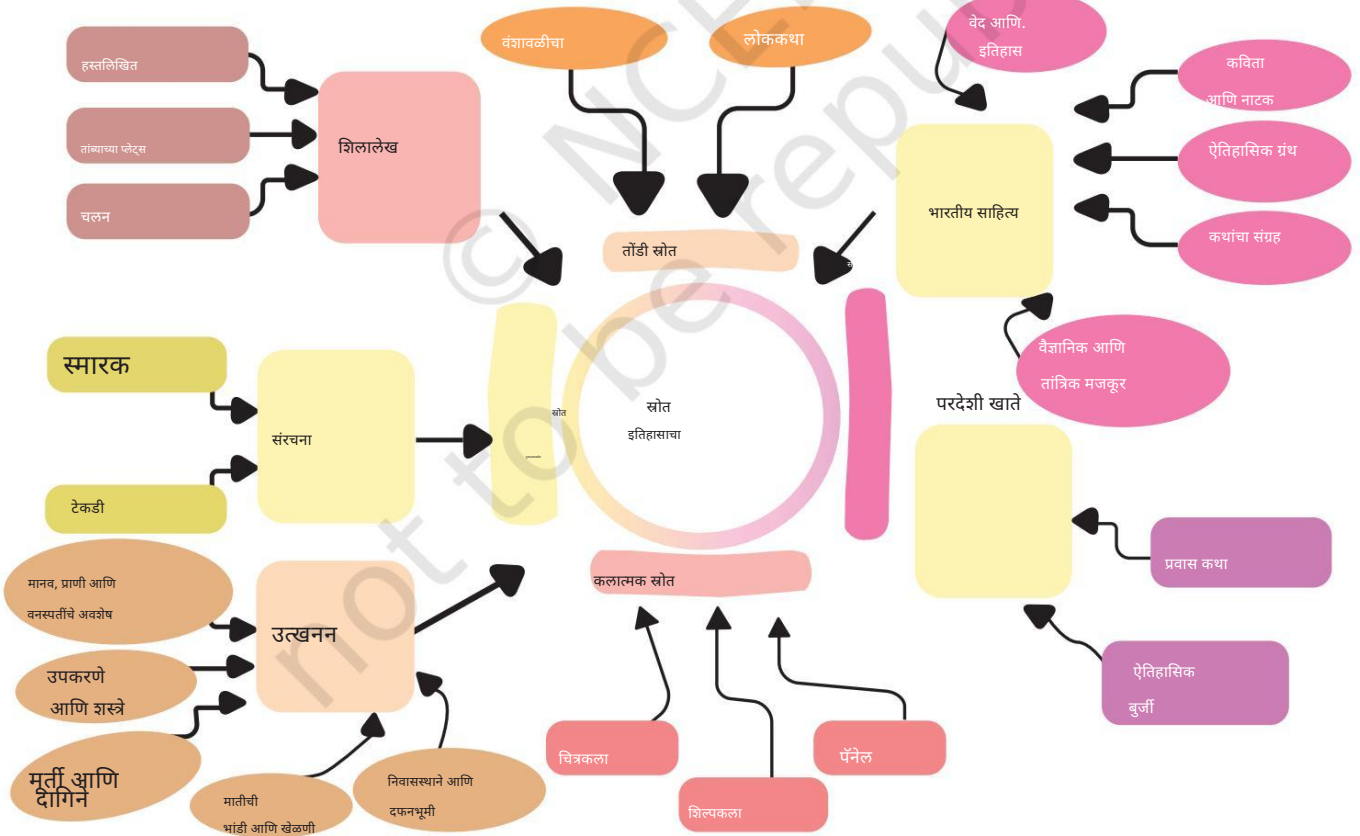
मला वाटतं चाओक्चन

तुम्ही कधी तुमच्या घरात आणि आजूबाजूला जुनी नाणी, पुस्तके, कप, दागिने किंवा भांडी पाहिली आहेत का? अशा वस्तूंकडून आपल्याला कोणत्या प्रकारची माहिती मिळू शकते? किंवा जुन्या घरातून किंवा इमारतीतून?

प्रत्येक वस्तू किंवा रचना एक कथा सांगते आणि ती एखाद्या जिगसॉ पडलल्या तुकड्यासारखी असते. तुमच्या घराभोवती दिसणाऱ्या गोष्टी तुम्हाला तुमच्या कुटुंबाच्या इतिहासाबद्दल काहीतरी सांगतात. त्याचप्रमाणे, आपण वेगवेगळ्या स्रोतांद्वारे ऐतिहासिक घटना एकत्र करू शकतो. परंतु लक्षात ठेवा की इतिहासाच्या बाबतीत कोडीचे बरेच तुकडे गहाळ असू शकतात!

पानाच्या तळाशी असलेल्या चित्राचे निरीक्षण करा. ते इतिहासाचे मुख्य स्रोत एकत्र आणते. तुम्हाला ते करण्याची आवश्यकता नाही.

इतिहासकार: भूतकाळातील

विषयांचा अभ्यास करणारी
आणि लिहिणारी व्यक्ती.

जिनी

ज्ञान:

जीवशास्त्राची ती
शाखा जिथे वनस्पती वाढतात,काही प्राण्यांमध्ये किंवा मानवांमध्ये
खास असतात.वैशिष्ट्ये आणि वैशिष्ट्ये एक
पिढ्यानपिढ्या कसे

ते पसरणाऱ्या

विषयाचा अभ्यास करतात.

म्हणून आता त्यांना लक्षात ठेवा; आपण पुढे जाताना यापैकी काहींचा वापर करू. जेव्हा इतिहासकार राजा किंवा राणी, प्राचीन स्मारक, युद्ध किंवा १,५०० वर्षांपूर्वीच्या व्यापारी वस्तूंचा अभ्यास करतात तेव्हा ते शक्य तितक्या जास्त स्रोतांकडून माहिती गोळा करण्याची खूप काळजी घेतात. कधीकधी, उत्सव एकमेकांची पुष्टी करतात (जिगसॉचे तुकडे जुळतात); इतर वेळी, स्रोत परस्परविरोधी माहिती देऊ शकतात (जिगसॉचे तुकडे जुळत नाहीत), अशा परिस्थितीत त्यांना कोणत्या स्रोतावर अधिक विश्वास ठेवायचा हे ठरवावे लागते. त्याचप्रमाणे, ते त्यांनी अभ्यासलेल्या काळाचा इतिहास पुन्हा तयार करण्याचा प्रयत्न करतात.

इतिहासाच्या या सर्व स्रोतांमध्ये कोण योगदान देते? स्वतः इतिहासकार, पण पुरातत्वशास्त्रज्ञ, शिलालेखशास्त्रज्ञ (प्राचीन शिलालेखांचा अभ्यास करणारे), मानववंशशास्त्रज्ञ (मानवी समाज आणि त्याच्या संस्कृतीचा अभ्यास करणारे), साहित्यिक आणि भाषिक तज्ञ आणि असेच बरेच लोक. याव्यतिरिक्त, गेल्या ५० वर्षांत वैज्ञानिक अभ्यासांनी भूतकाळाच्या पुनर्बांधणीत मोठे योगदान दिले आहे. उदाहरणार्थ, प्राचीन हवामानाचा अभ्यास, उत्खनन केलेल्या पदार्थांचे रासायनिक अभ्यास आणि प्राचीन मानवांचे अनुवंशशास्त्र यांनी नवीन अंतर्दृष्टी प्रदान केली आहे जी अधिक सामान्य स्रोतांना पूरक आहेत. आणि जेव्हा इतिहासकार अलीकडील इतिहासाचा (ज्याचा अर्थ सहसा गेल्या दोन किंवा तीन शतकांचा असतो) अभ्यास करतात तेव्हा दुसरा स्रोत म्हणजे वर्तमानपत्रे; गेल्या काही दशकांपासून इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा (टेलिव्हिजन, इंटरनेट इ.) देखील सल्ला घेतला जाऊ शकतो.

चला अहवसन एक्सप्लोर करूया

पुढील पानावर विविध ऐतिहासिक स्रोतांमधील काही चित्रे आहेत. तुम्हाला काय वाटते की या वस्तू कोणाचे आणि कशाचे प्रतिनिधित्व करतात? या वस्तूपासून तुम्हाला मिळालेली कोणतीही माहिती चित्राच्या पुढील चौकटीत लिहा.

मानवी इतिहासाची सुरुवात

आधुनिक मानव (होमो सेपियन्स) सुमारे ३,००,००० (३,००,०००) वर्षांपासून या ग्रहावर राहत आहेत. ते खूप मोठे वाटते, परंतु ते जगाच्या इतिहासाचा फक्त एक छोटासा भाग आहे. चला आपल्या सुरुवातीच्या इतिहासावर थोडक्यात नजर टाकूया.

चला अहक्सन एक्सप्लोर करूया

वरील चित्रात दगडी आश्रयस्थानात आदिम मानवाच्या काही क्रियाकलाप पहा. तुम्ही कोनबार ओळखता का? प्रत्येकाचे थोडक्यात वर्णन द्या.

सुरुवातीच्या मानवांना निसर्गाकडून अनेक आव्हानांना तोंड द्यावे लागले आणि ते एकमेकांना मदत करण्यासाठी गटांमध्ये किंवा आतड्यांमध्ये राहत होते. ते सतत निवारा आणि अन्न शोधत होते आणि प्रामुख्याने शिकारी आणि गोळा करणारे होते; याचा अर्थ असा की ते त्यांच्या अस्तित्वासाठी शिकार करणे आणि खाद्य वनस्पती आणि फळे गोळा करणे यावर अवलंबून होते. आपल्या सुरुवातीच्या पूर्वजांना नैसर्गिक घटकांबद्दल काही श्रद्धा होत्या आणि कदाचित मृत्यूनंतरच्या जीवनाबद्दल काही कल्पना होत्या.

मृत्यूनंतरचे जीवन:

सुरू झालेले आयुष्य
मृत्यूनंतर.

हे गॉटबोर्स तात्पुरत्या छावण्या, दगडी आश्रयस्थाने किंवा गुहांमध्ये राहत होते आणि आता हरवलेल्या भाषेचा वापर करून एकमेकांशी संवाद साधत होते. ते आगीचा वापर करून त्यांचे जीवन सोपे करतात.

त्यांनी अत्याधुनिक दगडी कुऱ्हाडी आणि ब्लेड, बाणांचे टोक आणि इतर साधने बनवण्यास सुरुवात केली.

जगभरातील शेकडो गुहांमध्ये आढळणारी दगडी चित्रे त्यांच्या जीवनाची दिशा दर्शवितात. त्यातील काही चित्रांमध्ये साध्या आकृत्या किंवा काही चिन्हे दर्शविली आहेत; इतर

काही अधिक तपशीलवार आहेत आणि प्राणी किंवा लोकांसह दृश्ये दर्शवितात. कालांतराने, या आदिम लोकांनी दगड किंवा मातीचे मणी, प्राण्यांच्या दातांपासून बनवलेले पेंडेंट असे साधे दागिने बनवायला शिकले आणि कधीकधी ते इतर गटांसोबत बदलले.

पहिले पीक

गेल्या काही शतकांमध्ये पृथ्वीच्या हवामानात अनेक बदल झाले आहेत. काही काळ अत्यंत थंड होते आणि जगाचा बराचसा भाग बर्फाने झाकलेला होता - एक तथाकथित 'हिमयुग', ज्याबद्दल तुम्हाला विज्ञान मध्ये अधिक तपशीलवार माहिती मिळेल. नंतर, जेव्हा हवामान गरम होते, तेव्हा हे बर्फ ते अंशतः वितळते आणि परिणामी पाणी सध्याच्या नदीला फुगवते आणि अखेरीस समुद्रात वाहते. शेवटचा हिमयुग सुमारे १२,००० वर्षे जुना आहे, १००,००० वर्षांपूर्वीचा. ते आतापर्यंत चालू होते.

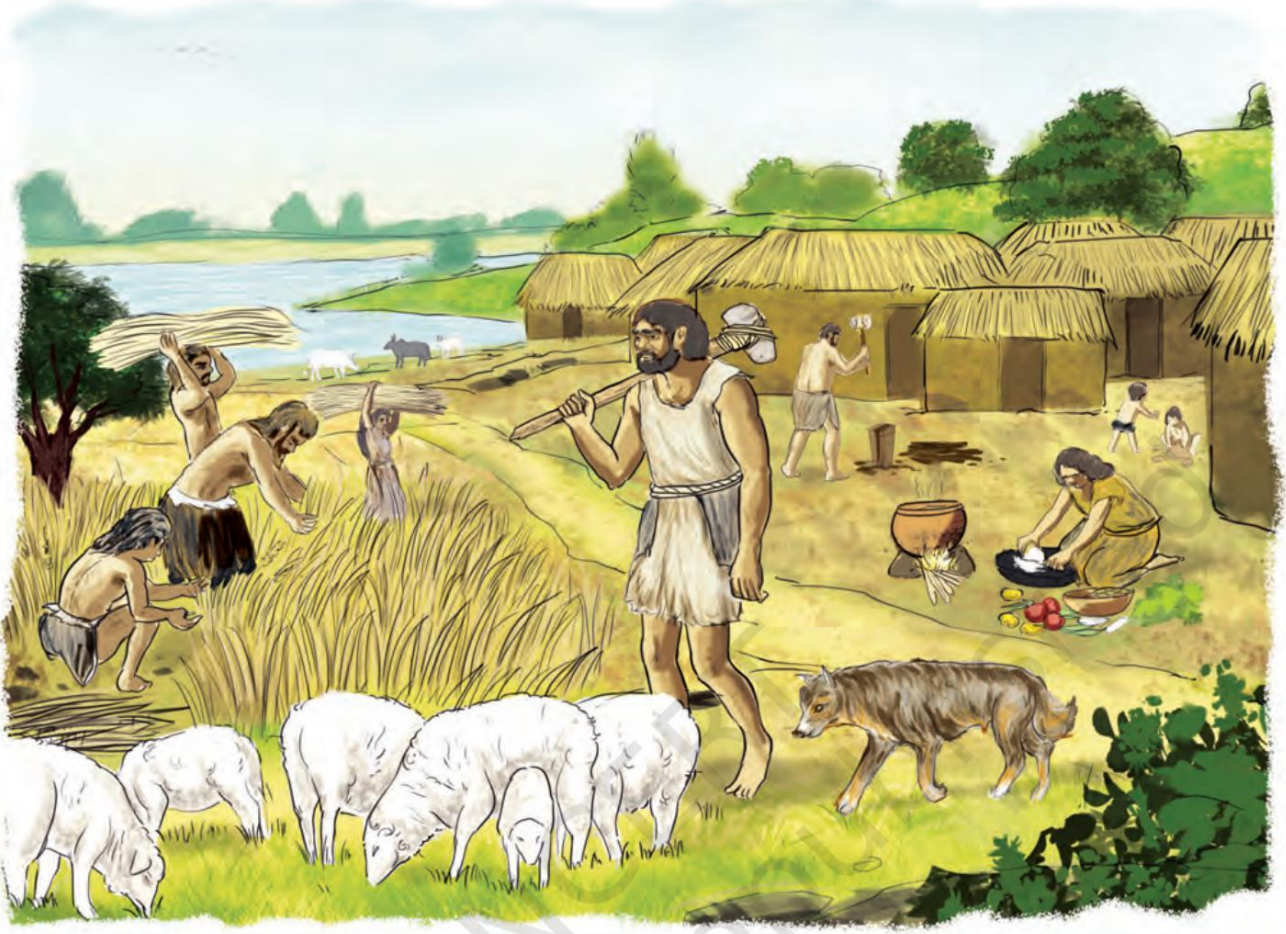
त्यानंतर, लोकांच्या राहणीमानात सुधारणा झाली; ते जगाच्या अनेक भागात स्थायिक झाले आणि धान्य आणि धान्य पिकवू लागले. त्यांनी गायी आणि शेळ्यांसारखे प्राणी देखील पाळले. जसजसे जास्त अन्न उपलब्ध होऊ लागले तसतसे समुदायाचा आकार आणि संख्या वाढत गेली आणि बहुतेकदा ते नद्यांच्या जवळ स्थायिक झाले.

हे केवळ पाण्याच्या उपलब्धतेमुळे नव्हते तर माती अधिक सुपीक असल्याने देखील होते. त्यामुळे पीक लागवडीची प्रक्रिया सुलभ झाली.

चला अहवसन एक्सप्लोर करूया

पुढील पानावरील दृश्य पहा. ते हजारो वर्षांपूर्वीच्या कृषी समुदायाचे चित्रण करते. तुम्हाला ओळखता येणाऱ्या प्रमुख क्रियाकलापांची यादी करा.

मला वाटतं चाओक्यन

रॉक शेल्टरचा मागील चित्रपट आणि हा चित्रपट दोन्ही पुरुष आणि महिलांना विशेष भूमिका देतात. जरी त्या 'नैसर्गिक' वाटत असल्या तरी त्या अचूक नसतात आणि सर्व परिस्थितींचा समावेश करत नाहीत. उदाहरणार्थ, रॉक शेल्टरमध्ये, महिलांनी खडकांवर रंगकाम करण्यासाठी रंग तयार करण्यास मदत केली असेल किंवा पेंटिंगचे काही भाग देखील केले असतील.

दोन्ही दृश्यांमध्ये, पुरुषांनी स्वयंपाक केला असेल किंवा मुलांच्या संगोपनात मदत केली असेल.

आपल्याकडे मर्यादित माहिती असल्याने, अशा भूमिका आणि परिस्थितींबद्दल विचार करा आणि वर्गात त्यांची चर्चा करा.

जसजसा समुदाय वाढत गेला तसतशी त्यांची सामाजिक गुंतागुंतही वाढत गेली.

नेते किंवा 'मुखिया' लोकांच्या कल्याणासाठी जबाबदार होते आणि सर्वजण एकत्रितपणे समुदायाच्या कल्याणासाठी काम करत होते. उदाहरणार्थ, खाजगी मालकीचा कोणताही गैरसमज नव्हता; माती एकत्रितपणे पेरली आणि कापली गेली.

कालांतराने, गावार एका मोठ्या गावात वाढले जिथे वस्तूंची देवाणघेवाण होते —

मुख्यतः अन्न, कप आणि अवजारे. हळूहळू, गावांमध्ये संवाद आणि देवाणघेवाणीचे जाळे स्थापित झाले आणि त्यापैकी काही लहान शहरांमध्ये रूपांतरित झाले. नवीन तंत्रज्ञान उदयास आले - जसे की मातीची भांडी, भांडी आणि इतर मातीची भांडी बनवणे; आणि धातूचा वापर (प्रथम तांबे, नंतर लाहा), ज्याने टिकाऊ अवजारे, दैनंदिन वापराच्या वस्तू आणि दागिन्यांच्या निर्मितीत मदत केली.

'सभ्यता' नावाच्या उदयासाठी हा काळ कसा तयार झाला हे आपण प्रकरण ६ मध्ये पाहू. सध्या, हे लक्षात ठेवणे महत्वाचे आहे की मानवतेच्या या सुरुवातीच्या प्रगतीला अनेक आव्हानांचा सामना करावा लागला. काही महत्वाच्या काळात, मानवता जवळजवळ नाहीशी झाली असती, जसे काही मागील प्रजाती नाहीशी होऊ शकल्या असत्या. आपण कधीच असे नाही.

ज्याच्या धैर्याने आणि चिकाटीमुळे आपण आज आपल्या अस्तित्वाचे श्रेय घेतो, त्या आदिम माणसाला आपण ओळखणार नाही.

आपण पुढे जाण्यापूर्वी

...

AE आपण स्वतःबद्दल अधिक जाणून घेण्याचे मार्ग शोधत आहोत.

भूतकाळ. कालरेषा ही संकल्पना आपल्याला वेगवेगळ्या काळातील ऐतिहासिक घटनांचा क्रम समजून घेण्यास मदत करते. ते मदत करते.

AE वेळ मोजण्याचे वेगवेगळे मार्ग आहेत: वर्षे, दशके, शतके, सहस्राब्दी.

AE इतिहासाचे अनेक स्रोत आहेत; ते आपल्याला ऐतिहासिक घटनांची पुनर्रचना आणि अर्थ लावण्यात मदत करतात. ते मदत करते.

AE आपण सुरुवातीच्या जीवनाचा थोडक्यात आढावा घेतला

काळानुसार लोक आणि मानवी समाज कसा अधिक गुंतागुंतीचा झाला.

कल्याणः
आरोग्य,
समृद्धी आणि कल्याण.

हॅन्रेट: लहान वस्ती
किंवा लहान
गाव.

प्रश्न, उपक्रम आणि प्रकल्प

१. प्रकल्प म्हणून, तुमच्या कुटुंबाचे (किंवा जर तुम्ही एखाद्या कुटुंबात असाल तर) इतिहासाचे स्रोत वापरा.

जर असेल तर गावाचा इतिहास लिहा. तुमच्या शिक्षकांना मार्गदर्शन करण्यास सांगा.

२. इतिहासकारांची तुलना गोयेंडाशी करता येईल का? तुमच्या मते कारणे द्या.

चला उत्तर देऊया.

३. खजुरांसह काही व्यायाम:

या तारखा कालक्रमानुसार कालक्रमानुसार ठेवा: ३२३ AD, ३२३ AD, १०० AD, १०० BC, १९०० AD, १०९० AD, २०२४ AD.

जर राजा चंद्रगुप्ताचा जन्म इसवी सन ३२० मध्ये झाला असेल तर तो कोणत्या शतकातील होता? आणि बुद्धाच्या जन्मानंतर किती वर्षे झाली?

झाशीच्या राणीचा जन्म १८२८ मध्ये झाला. ती कोणत्या शतकातील होती? भारताच्या स्वातंत्र्यापूर्वीची गोष्ट किती वर्षे झाली?

ते '१२,००० वर्षांपूर्वीच्या' तारखेत बदला.

४. जवळच्या संग्रहालयाला भेट देण्याची योजना करा: संग्रहालयाच्या प्रदर्शनांच्या प्रकाराबद्दल काही पूर्व संशोधन करा.

दूर करताना तयारी करावी

ते टिकवून ठेवा. प्रवास करताना पैसे वाचवा. मग ट्रिप आणि प्रदर्शनाबद्दल अनपेक्षित / मनोरंजक / मजेदार काय होते याबद्दल बोलून एक संक्षिप्त अहवाल लिहा.

५. तुमच्या शाळेत पुरातत्त्वशास्त्रज्ञ किंवा इतिहासकाराला आमंत्रित करा आणि.

तुमच्या परिसराचा इतिहास आणि तो जाणून घेणे का महत्त्वाचे आहे हे त्यांना सांगण्यासाठी म्हणा.